

Bersvein Hansen, en husmann og hans nettverk

Bersvein Hansen, a crofter and his network

Mette Vårdal

Historiker, historisk institutt, Høgskulen i Volda

mette@kultivator.no

Sammendrag

Over 100 etterlatte dokumenter etter husmannen Bersvein Hansen og hans familie i Bersveinstuen i Vågå er utgangspunktet for denne studien av en husmanns nettverk i andre halvdel av 1700-tallet. Med kunnskap og initiativ hadde han kontakt med både husmenn, bønder og embetsmenn. Bersvein Hansen skaffet seg kunnskap om å sette opp dokumenter og juridiske prosesser, og var en tid skrivehjelp for sorenskriveren. Dokumentene viser at det på individnivå var stort handlingsrom for relasjoner på tvers av sosiale, kulturelle og økonomiske forskjeller.

Nøkkelord

husmann, nettverk, 1700, Vågå, husmannsvesenet, kunnskap

Summary

More than 100 documents from the cottager Bersvein Hansen and his family in Bersveinstuen in Vågå are the starting point for a study of a cottager's network in the second half of the 18th century. With knowledge and initiative, he had contact with both other cottagers, farmers and government officials. Bersvein Hansen acquired knowledge of setting up documents and legal processes and was for a time a writing assistant for the local chief justice. The documents show that at the individual level it was possible to develop relationships despite social, cultural and economic differences.

Keywords

Cottager, network, 18th century, knowledge

Innledning

Nord i Gudbrandsdalen, litt sør for Vågåmo, ligger Holungsøyen. Området strekker seg fra elven Otta og oppover dalsiden mot Sel og var på 1700-tallet utmark til gårder som Håkenstad, Øy og Snerle. Det ble etter hvert ryddet flere husmannsplasser her, og plassene hadde setre i fjellsidene nord for grenda. Plassen som etter hvert fikk navnet Bersveinstuen, var «af raa rod og vild mark oppryddet»¹ av Bersvein Hansen (1669–1752)

---

1. Sitatet er hentet fra en avtale mellom bonden på Øy og Bersvein Hansen den yngre. NGV 95.

tidlig på 1700-tallet, bestefar til den Bersvein Hansen (1728–1800) som denne artikkelen skal handle om.²

Den yngre Bersvein Hansen var en usedvanlig husmann på flere måter. Bersveinstuen var langt fra den dårligste husmannsplassen i Vågå, men det var ikke jorden som berget familien, og som var årsaken til at de utmerket seg blant husmennene. Bersvein Hansen hadde kunnskap, ferdigheter og initiativ, og det gav ham et nettverk av viktige kontakter, blant både bønder og embetsmenn. Husmenn som gruppe var sosialt og økonomisk underordnet bøndene, men jeg har ønsket å se forbi dette for å finne ut hvilket potensial og handlingsrom den enkelte husmannen kunne ha. Hvilke muligheter hadde Bersvein Hansen som den jevne husmann ikke hadde, og hvordan brukte han det til egen og andres fordel?

Vågå 1750–1850: Et spørsmål om perspektiv

I Vågå doblet folketallet seg fra 1769 til 1865.³ Store ungdomskull førte til at mange på vei inn i voksenlivet stod uten en gård å overta. Mangel på levebrød var en av årsakene til en stor vekst i antall husmannsplasser. Gerhard Schøning, som i årene 1773–75 på «Hans Majestets Kongens Bekostning» reiste gjennom store deler av landet for å kartlegge forholdene, skrev fra Vågå at det her var 180 gårder i hele sognet, hvorav 55 var fullgårder, 55 halvgårder og 70 ødegårder, og «Husmands Pladsene kunde sikkert regnes for 150 eller fleere, af hvilke dog neppe 10 ere saadanne, at de kunne nære deres Paaboere».⁴ At Schøning, som ellers var opptatt av tall og statistikk, ikke opplyser mer nøyaktig om antall husmannsplasser, skyldes nok at det ikke var kjent. Mens det ble ført nøye oversikt over gårdene, hadde husmannsvesenet vokst fram som en rekke uavhengige avtaler mellom den enkelte bonde og husmannen. Et gårdmantall utført av lensmannen Lars Jahrman i 1782 er den første fullstendige tellingen jeg har funnet; der var det registrert 257 husmenn med jord. I 1801 var tallet på husmenn 356 og i 1865 675.⁵ Det hundreåret folketallet ble doblet, ble det altså fire ganger så mange husmannsplasser i Vågå. At en så stor del av den økende befolkningen ble husmenn, førte også til endringer i de sosiale forholdene i bygda.

Befolkningsveksten og framveksten av husmannsvesenet var to synlige endringer i andre halvdel av 1700-tallet og hundreåret som fulgte, men vurderingen av og reaksjoner på disse historiske forholdene varierte. Schøning hadde en positiv beskrivelse av befolkningsveksten. Han hadde gått gjennom kirkebøkene for årene 1760–69, som viste at det var født dobbelt så mange (984) som det var gravlagt (458). Dette så han som bevis på en fruktbar befolkning med god helse.⁶ Men denne fruktbarheten ble ikke fulgt opp med tilsvarende økte avlinger, og da handelsblokaden under Napoleonskrigene avskar kornforsyningen fra Danmark, ble det for alvor tydelig at det var flere folk enn bygda kunne mette. Etter et møte med Christian Fredrik vinteren 1814 skrev storbonden og senere stortingsmannen Ola P. Håkenstad fra Vågå i et brev til sin bror at «det feyler os blodt Levnedsmiddler».⁷ Nødsårene hadde gitt ham et nokså barskt syn på behovet for å være selvforsynt, og han skrev videre: «Dog tror jeg ikke at vi opplever nogensinde god Tied førend det skjer Avfald på Folket, enten det skjer ved Krieg eller ved Sot død.»⁸

2. Artikkelen er basert på arbeidet med avhandlingen «Ligesaa vel i Vadmel som i Fløiel» fra 2018. Her var uformelle relasjoner mellom embetsmenn, bønder og husmenn tema, og Bersvein Hansen var en av hovedpersonene sammen med presten Johan Storm og bonden Torstein Håkenstad. Se Vårdal 2018.

3. Vårdal 2018: 73.

4. Schøning 1980: 44.

5. Teigum 2004: 263.

6. Schøning 1980: 45.

7. NGV 32, O. Håkenstad: 14.2.1814.

8. NGV 32, O. Håkenstad: 14.2.1814.

Mangel på mat hadde det også vært før, i år da avlingen slo feil. Treskjærer og husmann Østen Kjørren (1722–1805) tok pennen fatt da frosten hadde ødelagt mye av kornet høsten 1772, og skrev en klagesang for fattige og trengende. Han henvendte seg først til Gud, og ba om et mirakel, sol og varme som skulle få liv i kornet igjen. Så ba han om at Kongen måtte sende korn, og at det skulle være mulig å kjøpe på kreditt, for penger fantes heller ikke. Til slutt er det de i sognet med matlager som blir bedt om å dele.

Dit faaraads-kammer ey er tomt
 Din godhed uden ende
 Du mit i tranget giver rom
 Din Haand kand alting vende
 Saa giv nu rom
 Hielp Fader from
 Hør de nødtvægtes klage
 Og mæt enhver Som hungrig er
 Giv brød i vore Dage⁹

Nøden var stor og reell, dødeligheten var dobbelt så stor i 1773 som i vanlige år.¹⁰ Et par generasjoner senere skrev en annen husmann, Ola Hansson Skjedsvoll (1807–1875), en ny klagesang. Dette var ikke en bønn om hjelp fra høyere makter, men en nidvise fylt av raseri mot dem av bygdas bønder som satt med stabbur fulle av mat:

Barmhjertighet er på døren stengt
 og finnes ei hos de rike bønder.
 Samvittighet er på veggen hengt
 og avind bleser som tomme tønder.
 Men ve de arme med sultne tarme,
 som sukker, greter, er full av harme
 og ynksomhet.¹¹

En liknende beskrivelse av en storbonde gav Aasmund Olavsson Vinje i «Ferdaminni» etter et besøk hos Ola P. Håkenstad i Vågå.¹² På buret fant han store mengder med fleisk, noe han sa skrev seg fra «den eldgamle tid, daa der var liten Handel og tungt at koma til By og Bygd, daa laag det nær at hava Upplag paa kver større Gard til at møta Krig og Uaar med». Det var en fornuftig tanke, men var etter hvert blitt et tegn på rikdom «og soleides voks fram til Vanvit og Utskjemming af Guds Gaavur».¹³ Han holdt fram med å beskrive hendelser der Håkenstad viste seg gjerrig, og ikke delte av sin overflod, og avsluttet slik:

Daa eg stod i Haakenstad-Tunet og saag ned til Vaage Prestegard, der Krag var Prest og gjorde somykit for skulen og for at hjelpa Folk fram, kom eg ihug dei sanne Ordi i «Nyhedsbladet» yvir Krag: «Oplysning er Liberalitet».

Slike Lovord fær ikki du rike Haakonstad'en paa di Grav.¹⁴

9. Dette er ett av i alt 21 vers. Visa finnes i en samling med salmer og religiøse viser som Østen Kjørren etterlot seg. Se Teigum 2004: 153.

10. 117 registrerte dødsfall, mot et snitt på 46 i årene før. Se Schøning 1980: 44, 45.

11. Visa er notert ned av Hans H. Hølen etter Pål Anders Lien, se Engen 1979.

12. Nidvisen til Skjedsvoll er av enkelte gitt tilnavnet «Håkenstadvisa». Ola P. Håkenstad var ikke bare en velstående bonde, men også stortingsmann fra 1814 til 1844, og en mektig mann med flere verv i bygda og bestyrer av kornmagasinet. Han var et synlig symbol på de store forskjellene, både økonomisk, sosialt og kulturelt.

13. Midttun 1993: 207.

14. Midttun 1993: 211.

Vinje legger ikke skjul på sitt eget politiske ståsted, men å rette skyld for samfunnets urettferdighet mot dem som satt med makt og verdier, var ikke en ny tanke. Gårdene hadde etter størrelse gått sammen og kjøpt kirken på auksjon i 1722. Da husmennene vokste i antall og ble en betydelig brukergruppe av kirken, men uten vedlikeholdsansvar, benyttet bøndene seg av sitt eksklusive eierskap og markerte forskjell på bonde og husmann. I januar 1772 hadde tolv bønder kommet sammen og laget en forordning om bruk av kirkeklokkene som lød slik:

[D]en store Klokkes Stræng skal giøres fast til Wæggen i Stupulhuuset, og slaaes Laas for, hvilket Laas skal ej oplæses oftere end hver Søndag og Prædiken-Dag, naar der skal ringes sammen; Desligeste ogsaa naar Nogen gaard-Opsiddere og dend som besidder nogen Skatte-Jord, deres Hustruer, Forældre, eller Børn ved Døden afgaaer; Men derimod naar nogen Huusmand, deres quinde eller Børn saa og Inderster, Løse- og Tieneste-Folk ved Døden afgaaer, da ved Deres Ligbegiengelse allene at bruges den Mellemsste og dend Mindste Klokke; Dog skal det være disse sidste benævnte tilladt ogsaa at bruge dend største Klokke, naar de derfor vil betale 1 rigs ort for hver gang.¹⁵

Bøndene, som bar ansvar for flere oppgaver i lokalsamfunnet, som vedlikehold av hus til presten, veier og broer og altså også kirken, så at den voksende gruppen med husmenn ikke bar de samme pliktene, men nøy godt av de samme godene. Husmennene på sin side var bundet av sine avtaler med bonden om plassleie og arbeidsplikt. Da bøndene i 1780 ville pålegge husmennene enda en ekstra utgift for bruk av kirkelige handlinger, mottok Bersvein Hansen et brev fra husmann og lærer Knut Pedersen. På begynnelsen av 1700-tallet var det bare noen få husmenn i Vågå, skrev han, men «[s]iden begynte bøndene at indsætte Huusmænd i Mangfoldighed Aar efter Aar», og la til at «det er ikke i noget Sogn i Gudbrandsdahlen [bønder] saa have Lyst til at plage sine husmænd, som endeel her i Sognet».¹⁶ Det var vanskelig å skaffe levebrød, og bøndene kunne gjøre omtrent som de ville, skrev han; de «seer at disse Folk er lette at tvinge til det de vil, de ved de har Ingen Kræfter til at gjøre modstand».¹⁷ Knut Pedersen satte ord på den urettferdigheten som var blitt synlig i samfunnet, og som gikk i husmenns disfavør.

Det var store forskjeller mellom dem som hadde mest, og dem som hadde minst. Det kunne uten tvil oppleves som urettferdighet og gi grobunn for misnøye, slik husmennene Knut Pedersen og Ola Hansson Skjedsvoll lot det komme til uttrykk. I tillegg til at det var store forskjeller blant bygdas bønder og husmenn, var det også en gruppe av embetsmenn og deres familier i Vågå. I tillegg til sognepresten var det én eller flere kapellaner, sorenskriver og også andre embetsmenn bosatt i bygda. Selv om de ikke var mange, utgjorde embetsmennene likevel et lite miljø med folk som hadde makt og oppgaver som gav dem sentrale posisjoner i bygda, og bar med seg et annet levesett. Dette førte til at ikke bare økonomiske, men også kulturelle og sosiale forskjeller var synlige. Til tross for lav sosial mobilitet i dette landskapet av synlige forskjeller åpnet det seg muligheter for enkelte til å knytte kontakter og skaffe seg nettverk ut over sin egen sosiale tilhørighet. Det var den muligheten Bersvein Hansen utnyttet.

Et husmannsarkiv

Det finnes få nærstudier av husmenn enkeltvis på 1700-tallet, og mangelen på kildemateriale er en viktig årsak til det. De fleste husmenn hadde mer enn nok med det daglige strevet

15. NGV bygdebokarkivet. Bd 2, 1725-1800, note 37.

16. NGV 95, dokumentnr. 57.

17. NGV 95, dokumentnr. 64.

med å få mat på bordet og tak over hodet. Men et stort og unikt materiale fra husmannsplassen Bersveinstuen åpnet opp for å se nærmere på en husmanns liv. Det er ikke den daglige aktiviteten eller livet til den jevne husmann som er dokumentert, men brev og dokumenter som vitner om kontakter, aktivitet og initiativ ut over det vanlige.

Husmenn hadde færre plikter i lokalsamfunnet enn bøndene. De betalte ikke skatt, og de hadde ikke som bøndene ansvar for vedlikehold av veier, broer eller kirken. Fravær av slike plikter betød at de heller ikke hadde samme tilgang på arenaer der organisering av disse og andre oppgaver skulle løses. Likevel hadde de en mulighet til å agere og ta del i organiseringen av samfunnet. Midt på 1700-tallet var det mangel på tømmer i Vågå. To husmenn, «Dannemænd Siver og Ole Hollingsøen», gikk rundt i bygden for å få bøndene til å signere et opprop om å begrense hogsten. «Endeel Misundelige Mennisker», skrev de, hadde gått ut over sin rett og hugget tømmer i «de Fællis Skouger», så det ikke lenger var tømmer til reparasjon av Sundbruen eller annen nødvendighet «for Os i Nordbøygden, som icke har Noget Slags på Wort eget Grund.»¹⁸ Oppropet var formulert som en felles forpliktelse mellom bøndene, og først når alle var enige om at tilveksten igjen var tilstrekkelig, skulle man etter gårdenes størrelse kunne ta ut tømmer for salg. 47 bønder skrev under, og dokumentet ble tinglest 15. mars 1752.

Med unntak av formuleringen om dem som ikke hadde skog på egen grunn, var ikke solidaritet med plassbrukere eller husmenn en del av argumentasjonen. Husmennene Siver og Ole Holungsøyen aksjonerte offentlig, men med en fordekt argumentasjon som ikke kunne tas til inntekt for å gi husmenn innpass i bøndenes eksklusive retter. Tvert om var det bøndenes nytte, som reparasjon av Sundbruen, der de forskjellige gårdene hadde ansvar for å holde vedlike hvert sitt brokar, som ble trukket fram.¹⁹ En forsiktig argumentasjon kan ha vært nødvendig når mulighetene for å få gjennomslag ved direkte konfrontasjon var begrenset, og også av frykt for represalier. Husmennene manglet formelle posisjoner, og det var ikke alltid mulig for dem å løfte fram saker direkte, men de kunne handle og forhandle via andre.²⁰

Denne måten å finne rom for å agere på uten selv å være en tydelig aktør, kan sammenliknes med beskrivelser av kvinners roller i borgerskapet på 1800-tallet. Den svenske etnologen Marie Steinrud skriver at selv om de levde i et patriarkat og var underkastet mannen, betød ikke det at de ikke kunne handle som selvstendige subjekt.²¹ «Beskjedenhetsretorikk» kaller den norske historikeren Inger Elisabeth Haavet det for, og med et bilde som passer bedre for borgerskapets kvinner enn Vågås husmenn: De formidlet sine interesser under «slør».²²

For å kunne få fram egne interesser, enten åpent og i potensiell konflikt, eller fordekt og under slør, var det viktig med kontakter og nettverk. Men fordi mye av dette ikke foregikk i det offentlige og gjennom formelle kanaler, er nettverket ofte ikke lett å få øye på. Nettopp derfor er husmannsarkivet fra Bersveinstuen så unikt, og gjør det mulig et stykke på vei å undersøke hvilket nettverk en husmann som Bersvein Hansen hadde, og hvordan han brukte det.

Arkivet fra Bersveinstuen finnes hos Opplandsarkivet avd. Vågå og består av 124 ulike dokumenter: brev, rettsdokumenter, notater, avtaler, kvitteringer og annet. Med unntak av

18. Originalen finnes i arkivet fra Bersveinstuen, og i avskrift av Ola Skogstad. NGV 95./ NGV Bygdebokarkivet. Bd 2, 1725-1800, note 36.

19. Schøning beskriver Sundbrua som en av Norges lengste broer, men i dårlig forfatning, noe som ifølge ham skyldes nettopp ordningen med at gårdene har ansvar for hver sin del, se Schøning 1980: 36.

20. Vårdal 2014.

21. Steinrud 2008: 220.

22. Haavet 2001: 174.

en trykt visebok fra 1707 er dokumentene datert fra 1750 til 1863.²³ For å få tilstrekkelig kontekst og forstå kildematerialet var det nødvendig å identifisere aktørene på individnivå. For husmenn på 1700-tallet var det en krevende øvelse. Personarkivet ved Opplandsarkivet avd. Vågå hjalp et stykke på vei, men har også store mangler. Gjennomgangen av arkiv, kilder og litteratur ble et puslespill systematisert og lenket sammen i databaseprogrammet «Busetnadssoge», og dette ble utgangspunktet for videre analyse av kildene.²⁴

Nettverk i historiefaget beskriver relasjoner mellom individer, grupper og organisasjoner. Analyser av nettverket kan beskrive som enten 1) nettet, helheten av utbytterelasjonene og selve systemet, 2) navet i nettverket, aktøren, viljen og intensjonen, eller 3) lenkene innen nettverket, de sosiale relasjonene, innholdet i forbindelsene mellom menneskene snarere enn deres indre liv.²⁵ Jeg har sett nærmere på én aktør, husmannen Bersvein Hansen, og har, som den nederlandske sosialantropologen Jeremy Boissevain skriver, prøvd «to see him as an entrepreneur who tries to manipulate norms and relationships for his own social and psychological benefit».²⁶

Boissevain bruker nettverk i betydningen egosentriske nettverk, i motsetning til nettverk som ser på hele sosiale systemer.²⁷ De egosentriske nettverkene er individuelle med utgangspunkt i en enkeltperson og er i kontinuerlig endring. Med et begrenset kildemateriale kan forsøkene på å kartlegge en persons nettverk framstå som rene skattejakten. Men gjennom fragment av informasjon kan man bygge opp systemer av komplekse nettverk av relasjoner som forbinder personer med hverandre, og med handlinger og forhold i det samfunnet de levde i.²⁸ Brevene og dokumentene som er bevart fra husmannsplassen og Bersvein Hansens tid, gir små og ustrukturerte glimt av enkeltrelasjoner i et større nettverk. Et mer systematisk materiale finnes i kirkebøkene, men der er det bare enkelte relasjoner som ble registrert. Det er med andre ord på ingen måte et komplett bilde av husmannens nettverk kildene beskriver, men et utvalg kontakter der handling og innhold er kjent.

En heldig husmann?

Framstillingen av Bersvein Hansen og hans liv er møtt med motforestillinger om at han ikke kan ha vært en vanlig husmann. Hvis man med «en vanlig husmann» regner en som ikke bare var bruker av en plass, men også hadde arbeidsplikt på en gård og gjerne levde i små kår og stor armod, så stemmer det at han skiller seg fra en slik beskrivelse. Men helt unormal var han heller ikke.

Før veksten i husmannsplasser for alvor skjøt fart på 1700-tallet, hadde man sakte, men sikkert tatt i bruk igjen ødegårder etter svartedauden. I Holungsøyen, der husmannsplassen til Bersvein Hansen lå, skal det ha vært en gård tidligere, men den er verken registrert som matrikkelgård i 1647 eller 1723.²⁹ Når Bersveins bestefar med samme navn begynte å rydde plassen, vet vi ikke, men om han gjorde det for å kunne etablere seg med familie, må det ha vært en gang sist på 1600- eller helt først på 1700-tallet. Kildetilgangen er som sagt bedre fra husmannsvesenets siste hundreår, fra andre halvdel av 1800-tallet og til sin endelige oppløsning på 1900-tallet, enn tiden før. Men forholdene i denne sene perioden, med flere ganger

23. Dokumentene fra dette arkivet er delvis skadet, og jeg har fått uvurderlig hjelp av arkivar Tor Stallvik ved Opplandsarkivet i Vågå til transkribering.

24. En utskrift av dette med kildehenvisning finnes som vedlegg i avhandlingen, Vårdal 2018: 301.

25. Aronsson mfl. 1999: 3.

26. Boissevain 1972: 7.

27. Boissevain 1972: 24.

28. Kaldal 2002: 84.

29. Valen-Sendstad 1956: 134.

så mange husmannsplasser, var nødvendigvis annerledes enn hundreåret tidligere. Og da plassen ble ryddet, var det ingen som kunne forutse den veksten i husmannsplasser som skulle komme.

Vi vet lite om størrelsen på husmannsplassen på 1700-tallet og hvordan den utviklet seg fra det første rydningsarbeidet startet. Første kjente tall er fra folketellingen i 1865. Da var Bersveinstuen oppført med én hest, to kyr, tjue får og to geiter, av utsæd var det opplyst halvannen tønne bygg, en tønne blandet korn og halvannen tønne poteter. Mye kan ha skjedd på 100 år, men plassen var neppe av de minste. Sammenlikner vi med tellingen fra 1782, som lensmann Jahrmann utførte, viser den at 38 % av gårdene hadde avling på under 20 tønner bygg, mens 19 % hadde mer enn 50 tønner i året. Mer enn 40 gårder hadde under 10 tønner, og 4 hadde over 100.³⁰ Det var store forskjeller i Vågå, der mange hadde lite og noen få hadde mye. Bersveinstuens størrelse i 1865 kan sammenliknes med de minste gårdene med avling på under 10 tønner korn. Husmannsplasser var små og ofte etablert på dårlig og skrinn jord ettersom den beste allerede var dyrket, og hadde større innslag av husdyrhold enn åkerbruk. Antallet kyr i Bersveinstuen i 1865 var lavere enn snittet for gårder på denne størrelsen i 1782, men med flere sauer og geiter var samlet dyrehold om lag på samme nivå.³¹

Både husmenn og bønder med liten eller ingen kornproduksjon var avhengige av arbeid og muligheter for å kjøpe korn. Ut fra tilgangen på ressurser kan det være rimelig å snakke om én gruppe med småkårsfolk som omfattet både husmenn og de minste bøndene, heller enn å skille mellom husmenn og bønder. I en artikkel fra 1996 tar Arnfinn Kjelland opp en tilsvarende problematikk etter å ha registrert en gruppe jordbrukere på Lesja som ikke var egentlige husmenn, men likevel ble ført opp som det i 1801-tellingen. Han viser til at husmannsbegrepet varierte i innhold både lokalt og regionalt, og konkluderer med å kalle denne gruppen jordbrukere for småbrukere, til tross for at begrepet hører 1900-tallet til. Disse småbrukerne kunne oppfatte seg selv, og bli oppfattet av andre, som husmenn.³²

Den 11. mars 1751 ble det utstedt bygselsbevis fra bonden Knut Øy til den yngre Bersvein Hansen.³³ Husmannslovgivningen fra 1750 gav pålegg om skriftlig kontrakt for alle husmenn. Dette ble i 1752 omgjort til kun å gjelde husmenn i innmark, men da var allerede en rettstvist mellom bonden på Øy og husmannen startet, etter generasjonsskiftet mellom de to Bersveinene.³⁴ Den eldste Bersvein Hansen hadde betalt 2 rdl årlig og arbeidet på gården Øy så ofte det var behov for ham. Da sønnesønnen overtok, betalte han en engangssum på 60 rdl i tillegg til at han årlig skulle betale 5 rdl i plassleie. Det var den årlige avgiften det ble uenighet om, og Knut Øy begjærte utkasting. Etter utkastingen reiste Bersvein Hansen sak mot Knut Øy for bruk av vold og fikk støtte blant annet av bonden Torstein Håkenstad. En dom i Høyesterett gav husmannen medhold, og i 1760 inngikk partene et privat forlik som sa at rettstvistene mellom dem skulle opphøre, og at bestefarens arbeidsplikt ikke lenger heftet ved plassen.³⁵

Bersvein Hansen var både skrive- og lesekyndig, og var selv ansvarlig for egen sak mot bonden på Øy. Sjeleregisteret fra 1736 viser at en enkel opplæring var vanlig også før loven om allmueskolen kom året etter. Den første kunnskapen var altså tilgjengelig for alle, men Bersvein Hansen søkte også økt kunnskap etter endt skolegang og konfirmasjon. I 1750

30. Statsarkivet på Hamar: gårdmanntall 1782. I min oppsummering er bare Vågå hovedsogn med, ikke anneksene Heidal og Sel. Se Vårdal 2018: 75.

31. En nærmere analyse av størrelse på gårder og plasser finnes i Vårdal 2018: 71.

32. Kjelland 1996: 74.

33. Fra rettsaken mellom Bersvein Hansen d.y. og Knut Øy, avskrift av Ola Skogstad etter Ivar Kleivens notater.

34. Skappel 1979: 71.

35. NGV 95, dokumentnr. 37.

sendte den da drøyt 20 år gamle Bersvein Hansen et brev med faren sin som sendebud til gården Råstad. Svaret signert C. Erichsen lød³⁶:

Velagte Bersvend Hansen

Tienestl. hilsen

Hans Skrivelse av 29de October kom samme Dag til mig med Eders Fader, og tegnes herpaa til bage det som jeg kand vide paa hans begiæring. Neml. Først udskrift til Procurator

(...)

Dette er det som jeg denne sinde i denne Korthed har at sige ham paa hans forlangte Beggiær, og Naar saa hastigt skride tilsendt mig, befalende Eder Gud og forbl.

Wed Reverence Høystærede Ven

velvillige og Trofaste

Ven og tiener

C: Erichsen³⁷

Så følger en oppskrift på hvordan man setter opp formelle brev med ulike eksempler og valgmuligheter. C. Erichsen var trolig en offiser som leide husvære på Råstad. Han gav også Bersvein Hansen noen råd om rettskriving: «Dette maa i agte at ikke sætte store bog staver inde i ordet men fore paa de mærkværdige ord Sel i begyndelsen paa en Ny tale, og naar i slutter brevet saa sig Jeg forbl. Hans Knigl. Majts foged tjenestpligtige skyldige og lydige tiener.»³⁸ Erichsens svar viser at Bersvein Hansen allerede hadde en grunnleggende ferdighet i skriving, kjennskap til ulike sjangre og en visshet om at han ikke behersket alle disse. I tillegg visste han hvor og hvordan han kunne få denne kunnskapen, som synes å ha blitt gitt ham med stor velvilje.

Henvendelsen fra Bersvein Hansen kom idet han var i ferd med å overta husmannsplassen etter bestefaren, og før konflikten med Knut Øy var blitt en rettstvist. Det er ikke utenkelig at en gryende uenighet var selve årsaken til ønsket om å lære seg å skrive formelle brev. Men uansett beveggrunn er det helt klart at husmannen Bersvein Hansen hadde et behov for og så nytten av slik kunnskap, han visste hvordan han skulle få tilgang på kunnskapen, og han brukte den aktivt. Og dette fikk, som vi skal se, betydning ut over saken om husmannsplassen.

Svaret på spørsmålet om Bersvein Hansen var en vanlig husmann, er både ja og nei. Bersveinstuen var en husmannsplass på linje med andre, og han hadde en kontrakt på plassen som fastsatte årlig avgift. Men denne kontrakten ble grunnlag for konflikt mellom husmann og bonde. Å gå til sak, og vinne gjennom i Høyesterett, var ikke vanlig. Husmannsvesenet var i en eksplosiv utvikling, og på 1700-tallet fantes fortsatt jord å rydde, utmark til beite og setre. Det kan ha vært et greit alternativ til en liten gård. Etter hvert måtte nye plasser ta til

36. Hvem Erichsen var, og hva han gjorde i Vågå, vet jeg ikke. På Råstad hadde de husrom som ofte var leid ut til personer som var fullmektiger, prokuratorer og offiserer. Erichsen var ikke en av gårdsfolket, og kan ha vært en innlosjert med tilknytning til embetsfolk og embetsutøvelse.

37. NGV 95, dokumentnr. 37.

38. NGV 95, dokumentnr. 37.

takke med mindre og dårligere jord. Legger man til grunn at alle de 418 husmannsplassene som ble etablert etter 1782, hadde et dårligere, og til dels vesentlig dårligere, utgangspunkt enn Bersveinstuen, er det lett å se at for husmannstida sett under ett var nok ikke Bersveinstuen er liten plass. Men for Bersvein Hansen selv, midt på 1700-tallet, kan det ha sett helt annerledes ut, og han var ikke nødvendigvis bedre stilt enn andre i gruppen av småbrukere.

Slekt og familie

Hvem den eldre Bersvein Hansen var, og hvor han kom fra, er det sparsomt med opplysninger om. Han var gift med Synnøve Larsdatter, som døde i 1751, 75 år gammel. De hadde minst tre barn: døtrene Kari, som forble ugift, og Gunhild, gift med Ole fra husmannsplassen Nesset i Vågå i 1745, og sønnen Hans. Det er mulig Hans Bersveinsen enten var tjenestekar eller hadde husmannsplass i Heidal; han ble i alle fall gravlagt der i april 1784, 79 år gammel.

Den yngre Bersvein Hansen var sønnen til Hans, født i 1728.³⁹ Faren var 23 år da han ble født, og det var altså han som 23 år gammel fikk overta husmannsplassen etter bestefaren.

7. november 1752 ble soldat Bersvein Hansen gift med enken Ingelev Olsdatter fra Klonnes. Klonnes var en mellomstor gård som i 1782 høstet 36 tønner bygg. Sammen fikk Bersvein og Ingelev fire døtre: Ragnhild, Ellen, Synne og Kari. Ingelev døde i 1761, 45 år gammel, og tre år senere giftet Bersvein seg igjen, med piken Sigrid Christophersdatter. De fikk ingen barn, og Bersvein Hansen døde i 1800, enken Sigrid i 1809. Da var datteren Kari gift med Niels Hansen, som drev plassen i Holungøyen.⁴⁰

Alle Bersveins fire barn ble på slutten av 1700-tallet gift med barn av andre husmenn. Bersvein Hansen, som selv kom fra husmannsbakgrunn, ble likevel to ganger gift med jenter med slektstilknytning til gårder. Det behøver ikke bare å handle om Bersvein Hansen som person, men det faktum at husmannsvesenet rundt 1750 enda ikke var helt etablert som egen gruppe, og der skillet mellom småbønder og husmenn var uklart.

Bersveins andre kone Sigrid var søster til Erik Bjørnsgård (1721–84), klokker og bonde på Skinstadrud i Fåberg. Da Nicolai Christian Lassen på sin reise gjennom Gudbrandsdalen i 1777 skulle peke ut to fra hvert prestegjeld som «[t]il Priisdommere kunde betroes», var Christen Eriksen ført opp som en bonde «af besynderlig Arbeidsomhed». Han var Sigrids brorsønn og klokker i Fåberg som sin far.⁴¹ Av Lassens liste med tjue navn med prisdommere for Gudbrandsdalen, var det kun tre som ikke var embetsmenn. Bersvein Hansens andre kone var med andre ord fra en familie som hadde utmerket seg i Fåberg.

Å ha slektsforbindelser utenfor sognet skulle vise seg å være nyttig. I 1772 var det dårlige avlinger og mangel på mat.⁴² Bersvein Hansen skrev den vinteren til sin svoger for å få kjøpt matkorn, og fikk svar:

[H]va det omtalte og omskrevne Korn angaar da seer jeg nu Allerede forud, bliver ikke meere end 12 a 14 Tønder, og det formedelst de mange Fattige baade Nær og langt fra, som med Suk, Bøn og Graad der ber om hielp (...). Her gaar Næsten hver dag Folk med Penger i Haanden, og byder mig 5rd og 1 o for hver Tønde Korn, men ikke en Sætting har jeg endnu solgt, og kand heller ikke, det over meldte er alt hva jeg kand sælge, det skal være dig til haande for 5rd for hver Tønde.⁴³

39. Fødselsåret er ikke sikkert, men han skal ha vært 72 år da han døde. SAH: Ministerialbok Vågå 1739-1810.

40. Folketellingen 1801.

41. I samme nedtegnelse lister han opp premier som han mener det ville egnet seg å dele ut i Gudbrandsdalen, så som nydyrking, bygging av steingjerder og fiske. Prisdommerne er trolig tiltenkt å kunne bedømme dette. I Vågå er sogneprest Munch og kapellan Garbo ført opp. Se Lassen 1993: 37.

42. Teigum 2004: 153.

43. NGV 95, dokumentnr. 49.

Svaret beskriver en handelsvirksomhet som ikke var organisert, og at det å ha egne kontakter var viktig og i nødsår helt nødvendig. Gjennom ekteskapet med Sigrid fikk Bersvein Hansen også en mulighet til å nå et større nettverk gjennom nevøens kontakter.

Faddere og forlovere

Både faddere ved dåp og forlovere eller vitner ved ekteskapsinngåelse ble systematisk skrevet ned i kirkebøkene. Dette gjaldt alle som giftet seg og fikk barm, slik at den enkelte handlingen lett lar seg sammenlikne med et større utvalg. Da Bersvein og Ingelev giftet seg i 1752, var det husmennene og naboene Siver og Ole Holungsøyen som var forlovere. Som nevnt var det de som i mars samme år samlet underskrifter for å begrense tømmerhogsten i bygda. På dette tidspunktet var allerede konflikten mellom Bersvein Hansen og Knut Øy i gang. Om husmennene i Holungsøyen faktisk samarbeidet, vet vi ikke, men kanskje var det taktisk at det var de to andre, og ikke Bersvein, som gikk rundt til bøndene for å samle underskrifter? Det vi uansett vet, er at ingen av dem var alene om å agere og ta grep for å endre egen situasjon. Det fantes et miljø, et nettverk, av handlekraftige husmenn, og de hadde flere muligheter til å aksjonere.

Bersvein Hansens fire barn (døpt 1753–60) hadde 20 faddere. Med unntak av svigerfamilien på gården Klones, som stod faddere to ganger, var alle fra ulike husmannsplasser.⁴⁴ Bersvein Hansen selv stod fadder 23 ganger i perioden 1751–88. Alle fadderbarna var fra husmannsplasser i Holungsøyen eller i nærheten, med ett unntak, en innerst på en gård.⁴⁵

I motsetning til Bersvein Hansens ekteskap, som knyttet viktige kontakter ut over husmannsgrenda der han bodde, og ut over husmannsgruppa, så tyder valg av faddere og forlovere på et tettere nettverk av husmenn i Holungsøyen. Avgrensede nettverk med gjensidige relasjoner bør ikke leses som et fravær av andre relasjoner. I en større sammenliknende analyse fant jeg ut at husmenn som valgte bønder, klokker eller andre enten som forlovere eller faddere, neppe gjorde det på grunnlag av et større nettverk, men fordi de hadde behov for en form for verge eller annen støtte.⁴⁶ At Bersvein Hansen ikke valgte forlovere og faddere med tydelig høyere posisjon, men jevnbyrdige og tilsynelatende likestilte menn, kan tyde på en opplevelse av selvstendighet sosialt og økonomisk. De kunne velge blant venner og naboer, uten behov for en verge som kunne gå god for deres evne til å etablere og forsørge en familie.

Denne selvstendigheten behøver ikke bare å være økonomisk betinget. Holungsøyen lå et godt stykke unna gårdene de var knyttet til. Plassene tilhørte ulike bønder, og i alle fall Bersvein Hansen var fritatt for pliktarbeid. Slik forskriften fra 1752 skilte mellom husmenn i innmark og utmark, kan også husmenn i utmark og i husmannsgrender som Holungsøyen ha hatt en noe mer selvstendig stilling i forhold til bonden.

I tjeneste for bonde og embetsmann

Bersvein Hansens etter hvert omfattende kunnskap og erfaring fra rettssystemet gav ham oppdrag fra bønder som ønsket å få satt opp avtaler og andre dokument. Det kan ha gitt ham både anseelse og inntekt. Ett samarbeid skiller seg ut, nemlig samarbeidet mellom Bersvein Hansen og bonden Torstein Håkenstad. I 1756 skrev sognepresten Johan Storm i et

44. Jeg har ikke skilt mellom allmenningsbruk og husmannsplasser her.

45. Oversikt over alle hendelsene med personopplysninger finnes som vedlegg i Vårdal 2018.

46. Vårdal 2018: 143.

brev til sin forretningsfører Hans Krejdal i Christiania om husmannen Bersvein Hansen, som var i byærend både for presten selv og for bonden på Håkenstad.⁴⁷ Da hadde allerede Bersvein Hansen skaffet seg kunnskap om å skrive formelle brev, og vært i rettsprosesser med bonden på Øy i flere år.

Torstein var fra gården Kleppe og kjøpte Håkenstad i 1743. Folkeminnesamler Ivar Kleiven skriver at Torstein hadde et skarpt hode, og at han virket som bygdeprokurator og drev en rekke rettsprosesser både for seg selv og andre.⁴⁸ Håkenstad var en tidligere storgård, men hadde vært presteenkebolig og forfalt i årene før Torstein kjøpte. Torstein hadde satt seg som mål å gjenreise gårdens storhet, og gikk rettens vei for å få det til. I tillegg til tvistesaker om grenser og rettigheter var det også flere saker som gikk på ærekrenkelse. Dette var blant annet saker mellom Torstein Håkenstad og bonden Knut Øy, som eide plassen til Bersvein Hansen. Her møttes Torstein Håkenstad og Bersvein Hansen i en allianse mot felles fiende. I saken Bersvein Hansen anla mot Knut Øy, var Torstein Håkenstad et av vitnene til husmannens fordel.⁴⁹ Han fortsatte å forsvare husmennene også utenfor tinget, og endte med å bli stevnet av Knut Øy for ærekrenkelser etter å ha anklaget ham for å være hardhendt mot sine husmenn.⁵⁰

Forholdet mellom bonden og hans husmann var først og fremst en sak mellom de to. Alliansen mellom Torstein Håkenstad og Bersvein Hansen viser at det fantes en mulighet for husmennene å gå ut over de etablerte skillelinjene i samfunnet. Å ha en mektig alliert var helt sikkert nyttig, og en kilde til kunnskap. Men selv om Bersvein Hansen personlig hadde nytte av alliansen, endret det ikke på samfunnsforhold og maktbalanse mellom gruppene. I andre spørsmål som angikk gruppene av bønder og husmenn, tilhørte de hver sin side.

I 1766 fikk Nord-Gudbrandsdalen ny sorenskriver, Henrik Pløyen, født i 1719 og omlag ti år eldre enn Bersvein Hansen. Sorenskriveren trengte skrivehjelp, og Bersvein var en av flere husmenn som jobbet for ham.⁵¹ Da hadde han allerede vist seg kyndig i skrift og juridiske spørsmål gjennom flere år, i egne saker og som hjelp for andre.

I en liten notis datert 22. juli 1776 skrev sorenskriver Henrik Pløyen fra sitt tilhold på gården Sandbu på Otta til Bersvein Hansen i Holungsøyen:

Jeg kand melde til din fornøyelse, at din datter er nu saa frisk, at hun kand krybe med en stok, ligesom Sønnen paa Sandboe; hun har for denne gang bortdrevet [... tekst mangler ...] den; hun er bleven hygget og opvartet som vore egne Børn –

The-gras at drikke har vært hende en Sand Vederqvægelse.⁵²

Bersvein Hansen hadde i 1776 fire døtre på 16, 20, 22 og 23 år. En av dem hadde vært syk eller skadet, fått pleie og tilbragt rekonvalesenstid i hjemmet til sorenskriveren. Pløyens syv barn var i alderen 12 til 28 år. Sorenskrivergården Sandbu beskrives av Gerhard Schøning som en stor og pen gård, med en hage med både grønnsaker og urter.⁵³ Sorenskriveren hadde betydelig høyere inntekter og bedre levestandard enn husmannen, og var i en posi-

47. RA: Storm 18.5.1758.

48. Deler av sitatene Kleiven bygger på, er hentet fra Johan Storm sine brev, blant annet om at Torstein Håkenstad gikk til fots fra Christiania med saksdokumenter. Se Kleiven 1944.

49. NGV 95, dokumentnr. 35.

50. Sakene finnes på digitalarkivet, skannet rettergangsmateriale, Oppland, Nord-Gudbrandsdal sorenskriveri. SAH/TING-002/G/Gb/L0006, Tingbok nr. 7 og 8a.

51. Kleiven 1994: 48.

52. NGV 95, dokumentnr. 54.

53. Schøning 1980: 89.

sjon som gav ham mulighet for en viss maktutøvelse overfor lokalbefolkningen. Bersvein Hansen var husmann, uten eiendom eller formue, og avhengig av å arbeide for andre for å skaffe levebrød til seg og familien. Det var ikke et vennskap mellom to likestilte menn.

Men det asymmetriske i relasjonen kan man ikke lese ut av brevet alene. Sorenskriveren tiltalte husmannen som «velagte» og seg selv som «din tjenstvillige». Å ta seg av en husmanns syke barn var ikke en av sorenskriverens oppgaver, eller del av forventningene til ham som privilegert i bygdesamfunnet. Historien er likevel ikke enestående. Presten Johan Storm tok seg av fattiggutten Jacob Danielsson. Men Storm kunne også uttrykke uvilje mot å hjelpe andre som av ulike grunner hadde behov for det.⁵⁴ Behovet i lokalbefolkningen var stort, og det var ikke mulig å hjelpe alle, dermed var det bare spesielt utvalgte som fikk del i denne type tjenester fra embetsmenn. Med en håndfull embetsmenn og et stort antall husmenn, tjenestefolk og fattige var det nødvendigvis vanligere for embetsmenn å gå inn i slike relasjoner enn det var for husmenn. Om alle embetsmenn hadde ett vennskapelig forhold til én husmann, ville likevel bare noen ganske få av alle husmenn oppleve å være i en slik relasjon.

Men vennskap med embetsmenn var ikke bare tilfældige unntak, det viser også at det i bygdesamfunnet lå en viss mulighet for å få realisert et potensial og skaffe seg kompetanse og andre ressurser. Og eksempler som Pløyens omsorg for husmannsdattera vitner om en mulighet til å etablere intim kjennskap til hverandres kultur og leveste.

Et nettverk som gav muligheter

Da Knut Pedersen skrev at «disse Folk er lette at tvinge til det de vil, de ved de har Ingen Kræfter til at gjøre modstand»,⁵⁵ viste han også til en forskjell innad i gruppen av husmenn. Folkene han skrev om, var den jevne husmann, i motsetning til ham selv og Bersvein Hansen, som han mente hadde mulighet til nettopp å gjøre motstand mot bøndernes urettferdighet. Et unikt kildemateriale som har gjort det mulig å få et innblikk i en husmanns egosentriske nettverk, tegner et bilde av en handlekraftig og agerende husmann. Bersvein Hansen var ikke en typisk eller gjennomsnittlig husmann, men viste at det fantes et handlingsrom også for dem som ikke hadde den posisjonen og levebrødet som en gård eller et embete gav.

Bersvein Hansen hadde et stort og sammensatt nettverk, fra svogeren som kunne skaffe korn i nødsår, naboer og venner som aksjonerte mot rovhogst og økte avgifter, sorenskriveren som gav ham arbeid og hjelp, og til Torstein Håkenstad, som ble en mektig alliert i kampen mot Knut Øy. Hver og en av disse kontaktene var viktige for Bersvein Hansen, men det var først og fremst kombinasjonen, de mange kontaktene og evnen til å bruke nettverket til handling, som gjorde ham til en usedvanlig husmann.

Bersvein Hansen fikk også en framtreddende rolle blant husmennene i bygda. Dette kraftfulle «vi» som han, Knut Pedersen, Ole og Siver Holungsøyen var del av, utmerket seg på flere måter. De identifiserte saker og målbar problemstillinger og også elendigheten som de ikke nødvendigvis selv var del av. De forsøkte å få til endringer og benyttet de begrensede aksjonsmulighetene som fantes.

Et annet spørsmål er om Bersvein Hansen og hans nettverk av husmenn og deres handlinger endret noe for denne gruppen. Svaret er nok at nei, på kort sikt hadde deres handling liten effekt ut over det private. Viktigere er det at Bersvein Hansen og hans likesinnede husmenn viser at det i denne gruppen fantes et potensial, både vilje og evne, til å handle. Og ikke minst hadde de et nettverk av bekjente fra ulike samfunnsgrupper å spille på.

54. RA: Storm 31.1.1756 og 31.12.1758.

55. NGV 95, dokumentnr. 64.

Kilder

- NGV: Opplandsarkivet avd. Vågå
Bersveinstugu, NGV 95.
- Bygdebokarkivet, uregistrert arkiv etter Ivar Teigums arbeid med bygdebøkene fra Vågå og Sel.
Håkenstad, gårdsarkiv NGV 32.
- Kirkebøkene for Vågå, transkribert og i database.
- Personarkivet, et ikke fullført grunnlagsarbeid for gards- og ættesoge for Vågå.
- RA: Riksarkivet
EA-4025 Personaliesamlingen:
L0127 Storm: Dokument etter familien Storm, i all hovedsak brev fra Johan Storm til Hans Krejdal (RA/EA-4025/G/L0125/0014).
- SAH: Statsarkivet i Hamar
FOGDO-002 Gudbrandsdalen fogderi, Futearkivet: Gårdsmantall for Vågå Prestegjeld, 28. desember 1782 (SAH/FOGDO-002/F/Fa/L0011).
- PREST-076 Vågå prestekontor: Ministerialbøker 1739–1856. (SAH/PREST-076/H/H/Haa).

Litteraturliste

- Aronsson, P., Fagerlund, S. & Samuelson, J. (1999). *Nätverk i historisk forskning – metafor, metod eller teori?* Växjö: Växjö universitet.
- Boissevain, J. (1972). *Friends of friends. Networks, Manipulators and Coalitions*. Oxford: Blackwell.
- Engen, A. (red). (1979). *Husmannsfolk. Husmannsminne frå Gudbrandsdalen*. Oslo: Tiden.
- Haavet, I.E. (2001). Hustruen – fra profesjonell partner til trøstende engel? Ekteskapsidealer og praksiser på 1800-tallet. *Historisk tidsskrift*, 80(2), 173–197.
- Kaldal, I. (2002). *Frå sosialhistorie til nyare kulturhistorie*. Oslo: Samlaget.
- Kjelland, A. (1996). Husmann eller småbrukar kring 1801? Litt om eigeomsstatusen til «husmannsplassane» i Lesja i siste del av 1700-talet. I K. Haarstad & A.M. Tretvik (red.), *Bønder, jord og rettigheter. Rapport fra agrarhistorisk symposium* (s. 63–78). Trondheim: Institutt for historiske studier ved NTNU.
- Kleiven, I. (1944). *I gamle Daagaa. Forteljing og Bygda-Minne fraa Vaagaa* (3. utg.). Oslo: Aschehoug.
- Kleiven, I. (1994). *Artiklar av Ivar Kleiven. Målbruken hans. Bibliografi*. Lillehammer: Dølaringen.
- Lassen, N.C. (1993). *Dagbok fra 1777 over en Reise igjennem Guldbrandsdalen*. Lillehammer: Gudbrandsdalens Historielag.
- Midttun, I. (1993). *Aasmund Olavsson Vinje 1818–1870. Skrifter i samling*, bd. 4, *Ferdaminni, Fjollstaven min, Elsk og giftarmaal*. Oslo: Samlaget.
- Schønning, G. (1980). *Reise som gjennom en Deel af Norge i de Aar 1773, 1774, 1775 paa Hans Majestetets Kongens Bekostning er gjort og beskrevet*, bd. 3, *Gudbrandsdalen og Hedemarken*. Trondheim: Tapir.
- Skappel, S. (1979). *Om husmandsvæsenet i Norge. Dets oprindelse og udvikling*. Fotografisk opptrykk av originalutgave fra 1922. Oslo: Universitetsbokhandleren Blindern.
- Steinrund, M. (2008). *Den dolda offentligheten. Kvinnelighetens sfærer i 1800-talets svenska högresståndskultur*. Stockholm: Carlsons.
- Teigum, I. (2004). *Bygdebok for Vågå og Sel, bd. 2, Frå 1600-talet til 1907*. Otta: Sel og Vågå kommune.
- Valen-Sendstad, F. (1956). *Gudbrandsdalen gjennom tidene. Gudbrandsdalen i middelalderen. Garden og samfunnet*. Oslo: Norsk skoletidendes boktrykkeri.
- Vårdal, M. (2014). Hadde husmenn grunn til å føle seg forbigått i 1814? Eksempelet Vågå. I S. Dyrvik & A.H. Nagel (red.), *Folkestyre? Kritisk lys på 1814-demokratiet* (s. 65–81). Bergen: Bodoni.
- Vårdal, M. (2018). *Ligesaavel i Vadmel som i Fløiel. Uformelle relasjoner mellom embetsmenn, bønder og husmenn i Vågå ca. 1745–1844*. Bergen: Universitetet i Bergen.